

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי לנו מה שגוי

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעיין בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube](#) - פרויקט בן-יהודה: [בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – פרק עשרים-וששה

[לתוכן הענינים](#)

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

פרק עשרים-וששה

החנות - נסיעתי לקוברין - ביתו של ר' יאָשע -
החתנים: לייזר המשכיל וזלמן-סנדר העילוי - שני
בתים - אני מתוודע לראשונה בצורה מעמיקה אל

התנ"ך - הרושם מהתנ"ך - השינוי שחל בי - השיבה
 הביתה - מחשבותי הנשגבות - כישלון חרוץ בחנות
 - ספרי השכלה - ושוב אבא

בני משפחתי כבר חשבו, שבשל מסירותי ללימודים לא אוכל לפרנס את אישתי וילדי. כיוון שאישתי היתה אשת חיל הוחלט שתהיה לחנונית. נוציא אפוא את הנדוניה שלנו, נפתח חנות, ובזמני הפנוי אוכל אף אני לעזור לה מעט.

לרוע מזלי, יצא כך שמאן שהוא רצה למסור חנות למכירת דברי סדקית ומכולת. הלה מתכוון לעזוב את קאמניץ ולנו תהיה פרנסה. קפצנו במהירות על המציאה, בטרם יקדימונו אחרים, והבאנו את החנוני אל אבא. הוסכם שניקח את החנות בחול המועד פסח. אבא נתן לו חמישים רובל דמי קדימה, והתחייבנו לשלם את היתרה בחול המועד.

בינתיים ניתקתי עצמי מן הגמרא ונצטוויתי לנסוע אל חתנו של הדוד, ר' יאָשע מינקעס מקוברין,^[1] כדי ליטול את הנדוניה שלנו שהיתה מונחת אצלו. לא רציתי להפסיק את לימודי ואת תפילותי, אבל לא היתה לי ברירה: אישתי, שלא יכלה להיות רבנית, רצתה מאוד להיות חנונית. נסעתי אפוא לקוברין.

ביתו של ר' יאָשע נודע בכל פלך גרודנה כבית הראשון שבו חברו תורה וגדולה במקום אחד.^[2] אישתו, אסתר-גיטל, בתו של הרב מקאמניץ, היתה חכמה ואשת חיל. היתה להם אכסניה ובתוכה בית מרוזח, כמו שיש לחייצ'ה טרינקובסקי אצלנו בקאמניץ. ההבדל היה שקוברין היא עיר מחוז גדולה, ואילו קאמניץ - עיירה קטנה. פריצים מכל המחוז היו מצויים תדיר בבית ההארכה המהודר ובמסבאה שניהלה. הריהוט היה יפה ועשיר, והיה שם גם אולם ריקודים ופסנתר עבור הפריצים. פעם, לפני המרד הפולני, זה היה ממש מכרה זהב.

הם היו גם בעלי צדקה גדולים. עניים ואביונים מכל רחבי הפלך נהרו אליהם לקוברין ועבורם אפו עד עשרה פוד לחם. מיותר לציין אילו מכניסי אורחים גדולים הם היו! במשפט אחד - איש לא יצא משם בידים ריקות. עוד בית כזה של צדקה והכנסת אורחים לא היה בכל ליטא. לאסתר-גיטל היו עשרים ושניים ילדים, לא פחות ולא יותר. שלושה-עשר מהם נפטרו, והתשעה שנותרו היו שלושה בנים^[3] ושש בנות. את הבנות חיתנו עם העילויים הגדולים ביותר.

אחד החתנים היה לייזר,^[4] עילוי לשעבר שלא רצה להמשיך ללמוד לאחר החתונה. הוא קצת "נתפס במעשה",^[5] כפי שהיו אומרים פעם. חשבו אותו לאפיקורוס, למשכיל. הוא אסף סביבו צעירים מקרב הלומדים בקוברין, וביתו הפך למרכז השכלה. התבדחו שם על חשבונם של הצדיקים והחסידים, על

הקנאים וכדומה, כמנהגם של המשכילים באותם ימים. לייזר זה, לבד מכך שהיה למדן גדול ומשכיל, גם שלט היטב ברוסית. היתה לו ספרייה גדולה ובה ספרי השכלה בעברית וברוסית, ולשונו - אש וגופרית. עם הזמן נסתפחו אליו יותר ויותר צעירים.

לר' יאָשע היה עוד חתן, קרוב שלי, נכדו של ר' חיים מוולוז'ין.^[6] ר' יאָשע פשוט נסע לוולוז'ין ובחר את הטוב שבלומדים.^[7] כיוון שר' יאָשע היה למדן, הוא בחן בעצמו את כל הבחורים המועמדים לשידוך. רק את הבחור הזה לא היה מסוגל לבחון: הנער ידע הרבה יותר ממנו. היום הנער הזה הוא כבר יהודי של ממש - ר' זלמן-סנדר, רבה של קריניק.^[8] הוא נתפרסם כגדול בתורה ויש הרואים בו אפילו בעל מופת.^[9]

ר' יאָשע הביא את העילוי לביתו, הלביש אותו בגדי חמודות, הפקיד שלושת אלפים רובל כנדוניה והעניק לו חמש שנות "קעסט". החתונה התקיימה בדיוק בזמן שאני התחתנתי. החתן, זלמן-סנדר, התכתב בדברי תורה עם גדולי הרבנים ברוסיה.^[10] הוא גר בבית משלו שאליו נמשכו צעירים למדנים.^[11] ביתו היה ההיפך הגמור מבית גיסו.^[12]

וכך ניהלו שני ילדיו של יאָשע שני בתים, אלא שהבתים הללו היו כמו אש ומים. המשכילים לעגו לאדוקים הקנאים, ואלה מצדם השליכו רפש ובוץ על לייזר והמשכילים שלו. לייזר היה אהוב על כל בני העיר ומקורב לאיספראווניק, ל'מיראָוואַי פאָסרעדניק'^[13] ולכל הפקידות הבכירה בעיר. אפילו הפריצים העריצוהו וכיבדוהו.

ביתו של ר' יאָשע ובתיהם של שני חתניו היו למרכז הרוחני של העיר. כולם שקקו חיים ופעילות. בביתו של ר' יאָשע היתה שמחה מתמדת. הבנות נחשבו לאריסטוקרטיות גדולות, ואף שר' יאָשע עצמו לא היה אמיד במיוחד, לבשו הבנות בגדים הדורים ונהגו בגאווה.

לקוברין הגעתי אחרי פורים. אבל התברר כי לר' יאָשע, שאצלו הופקדה הנדוניה שלי, לא היה אז כסף. אך היות שהייתי מין קרוב משפחה, למדן וגם אדם צעיר, לא הזכיר איש את הנדוניה ובמקום זה פיטמו אותי בדברים טובים ושימחו את לבי. בביתם אכן היתה שמחה רבה, ואני מודה שבדיעבד באמת נהניתי אז מן העובדה שהם לא יכלו להחזיר לי את כספי.

אמרו לי: "תבלה... אצלנו תמיד שמח"; ואני ביליתי. שכחתי מהגמרא שלי

ומ'יסוד ושורש העבודה' שלי, הפסקתי לאסוף מטבעות ולבנות את הארמון שלי בעולם הבא, שחלילה וחס לא יחסר בו כרכוב...

כטיפוס נלהב מטבעי, הבוחש ומתערב בכל עניין, התמסרתי לחלוטין למהומה העליזה שבשלושת הבתים. ביליתי זמן מה עם אסתר-גיטל וילדיה, שם תמיד היתה המולה. קצת הייתי בביתו של ר' זלמן-סגנר עם הלומדים הצעירים, שכולם היו מתנגדים, וקצת ביליתי עם לייזר, החתן הבוגר, והמשכילים שלו. נהניתי שם. הם היו יהודים נלהבים, אך לא דתיים, ומאוד התעניינו בתנ"ך. לגביהם, הדבר החשוב הוא האנושיות; כל מה שבין אדם לחברו, ידידות בין איש לרעהו, אושרו של הכלל והעולם הזה.

אף פעם לא למדתי תנ"ך. כפי שכבר סיפרתי, לימוד תנ"ך באותם ימים נחשב לאפיקורסות, בעיקר אצל החסידים, ^[14] ובמיוחד אצל אבי, שהיה שטוף בעסקי החסידות מעל לראש. רק אצל מוטה המלמד למדתי את ספרי יהושע, שופטים ושמואל, ותו לא. פחדתי מאבא ועל כן לא למדתי תנ"ך בבית המדרש. כמעט שלא ידעתי דבר על ערכם של הנביאים, על השירה שבדבריהם. והנה, בפעם הראשונה אני שומע מילים כה יפות ועמוקות, שמקסימות אותי לגמרי.

ישעיהו הנביא אמר בשמו של אלהים: "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדֶיכֶם רִמָּס חֲצֵרִי... חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנָאָה נִפְשִׁי... גַּם כִּי תִרְבּוּ תִפְלֶה אֵינֶנִּי שְׁמַע, יְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאוּ. רַחֲצוּ, הִזְכּוּ... לְמַדּוּ הֵיטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט," ^[15] וכך הלאה.

ועוד: "...הִכָּזָה יְהִיָּה צוֹם אֲבָחֶרְהוּ" - האם לזה ייקרא תענית? "הִלְכָּךְ פָּאֲגָמְן רִאשׁוֹ וְשָׁק וְאָפֶר יִצִּיעַ. הִלְזָה תִקְרָא צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לָהּ" - האם ללבוש שק ולשים אפר על הראש? האם תענית כזאת מבקש אלוהים? "הֲלוֹא זֶה צוֹם אֲבָחֶרְהוּ: פִּתַּח חֲרָצְבוֹת רִשָּׁע, הִתֵּר אֲגָדוֹת מוֹטָה וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים וְכָל מוֹטָה תִנְתָּקוּ. הֲלוֹא פָרַס לָרֶעִב לַחֲמֶךְ וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בֵּית. כִּי תִרְאֶה עָרֶם וְכִסִּיתוּ, וּמִבְשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם" ^[16] - לא, אומר אלוהים, אני בוחר את התענית הזאת: להתיר את החבל מצווארם של הסובלים, להוציא את כל המדוכאים לחופשי, לחלוק את לחמך עם רעבים. עניים ונצרכים יבואו לביתך. אם תראה ערום - הלבשהו. אז יבקע אורך ככוכב השחר וכאשר תקרא אלי, אענה: הנני... ^[17]

כך למדו המשכילים של לייזר עם הצעירים החסידים, אשר בהיחבא נפלו ברשתם. אני האזנתי לדבריהם וחשבתי בלבי: מדוע מרבים בביתו של זלמן-סגנר ללעוג למשכילים וקוראים להם אפיקורסים יימח שם. נהפוך הוא! הרי מדברים כאן כל כך יפה, דברי טעם וחוכמה! ואני בכלל לא ידעתי שנביא מדבר בשמו של אלוהים, שהוא, אלוהים, מוותר ליהודים על תפילותיהם ועל

שבתותיהם, על זעקותיהם ועל פרישת הידיים והצומות.^[18] רק את זה דורש אלוהים: לעזור זה לזה, לנתן את הכבלים שהעשירים כובלים בהם את העניים - זה ממש ריגש אותי. כל הצדקנות של "יסוד ושורש העבודה" נראתה לי באותו רגע שטחית. שטוחה ואפסית...

המשכילים של לייזר נתחבבו עלי ונתייקרו בעיני. עכשיו הבנתי כמה טיפש הייתי. למדתי, התפללתי, בכיתי, צמתי ועיניתי את נפשי. חשבתי שזה מה שדורש אלוהים. אבל עכשיו התחוויר לי שלא זה מה שהוא מבקש. הוא רוצה שאנשים יעזרו זה לזה, ייטיבו איש לרעהו. ואני אף פעם לא נתתי את לבי לעניות ששלטה בקאמניץ. העוני הזה אינו מדאיג איש, כל אחד מתעניין בעבודתו שלו בלבד ומוכן לבלוע את זולתו. אם מישוהו זכה ויש לו פרנסה - אין מניחים לו, אבל כאשר מישוהו מת ברעב לאיש לא איכפת. בקיצור, כל השקפותי התהפכו לגמרי. בלבי גמלה ההחלטה שכאשר אשוב הביתה אתחיל לפעול למען העניים ואעזור למדוכאים. אין דבר, מרץ לא חסר לי וכל הצעירים ילכו בעקבותי.

את הכסף החזירו לי בסופו של דבר ואת קוברין עזבתי כאדם אחר לחלוטין. אף פעם לא ראיתי חבורות מעניינות כל כך כפי שהיו שם: גם תורה וגם גדולה, אדיקות אמיתית והשכלה, ולדעתי - הכול השתלב יחד. שהותי בקוברין שווה היתה בעיני כל הון שבעולם.

כשחזרתי לקאמניץ עם הנדוניה החלטתי, ראשית כול, להפריש מעשר מן הכסף.^[19] אבא רצה שאתן לרבי מסלונים חמישים אחוז מן המעשר. אבל אני לא רציתי אפילו לשמוע על כך. עשרה רובל הוא בכל זאת הצליח להוציא ממני בשביל הרבי שלו. את היתר חילקתי כך: מצאתי אנשים מכובדים שהיו במצוקה ונתתי להם בסתר מכספי. אחר כך שילמתי לבעל החנות, ואישתי, אשת החיל, היתה לבעלת חנות.

תקופה חדשה החלה בחיי. כל יום הלכתי לתפילה, אחר כך למדתי גמרא במשך שעה, ובין מנחה למעריב למדתי עוד שעה. בזמן הנותר ישבתי עם אישתי בחנות. מכרנו מעט, שכן לבד מן האיכרים לא היו קונים אחרים. היה זה מיד לאחר המרד ולא היה זכר לפריצים. אם הופיע איזה פריץ לרפואה, במרכבה מוזנחת וזוג סוסים מלוכלכים ולא רחוצים, הוא עבר כצל על פני העיירה. בחנות שלנו היו דברי מותרות, ועתה אפשר היה להשליך אותם החוצה.

הפסקתי לאסוף מטבעות ולבנות את הארמון. אבל גם ממה שקיבלתי על עצמי בשובי מקוברין, להתחיל לפעול על פי תכניתו של ישעיהו הנביא, לא יצא כלום. שקעתי, כמובן, מיד בענייני החנות, שבה היתה מוטלת סחורה ישנה

ובלתי נחוצה, מין שאריות משונות שאיש לא היה מעוניין בהן. תמורת הסמרטוטים הללו שילמנו - חסרי ניסיון שכמותנו - מאות רובל. אלוהים יודע מתי בכלל נצליח למכור משהו. ראשית כול צריך היה להשיג סחורה חדשה ושונה, פשוטה יותר, כזו שתתאים לאיכרות, ואת הסחורה שלי - לשלוח למוזיאון עתיקות. עגמת הנפש היתה רבה, מה עוד שבאותה שעה נותרו סבא וגם אבא עם פרנסה מועטה.

האישה כבר החלה להציץ לי, מדוע אני שלימזל כזה שאינו מוכשר למסחר, ומדוע היא חייבת להיות חנווניית בקאמניץ, ועוד בשביל מי! פריצים הרי כבר אין, ועם איכרות אין לה שום חשק להתעסק. צריך להיות איתן גם רוח, צריך לשכנע אותן, והיא הרי אדם חשוב.^[20]

בקיצור, נעשה לי רע למדי. אמנם, אני עדיין נהנה מן ה'קעסט', אבל גם מצבו של אבא לא היה טוב. היינו מוכנים לוותר על ה'קעסט', אלא שעל הכסף המועט שלנו, שאותו השקענו בחנות, אפשר היה להגיד קדיש דרבנן.^[21] כשהמצב התדרדר עוד יותר זנחתי את תכניתי להיעשות לרב או לעזור לעניים. החלטתי להיות "רב מטעם".^[22] קודם כול התחלתי ללמוד תנ"ך, אך ללא ידיעתו של אבא. למדתי את התנ"ך עשר פעמים, ובשיטה כזאת: התחלתי מפרק א' עד פרק י' בערך, ואחר כך שוב חזרתי ולמדתי מההתחלה; מפרק י' עד פרק כ' ושוב חזרה לפרק י', וכך הלאה. בדרך זו למדתי את כל התנ"ך. מיד לאחר מכן עברתי לספרי ההשכלה. ליוסל, בנו של הגביר,^[23] היו הרבה ספרי השכלה ואנחנו התחלנו לקרוא במרץ. נהגנו להזמין ספרי השכלה מביאליסטוק תמורת דמי השאלה.^[24]

באותה עת היה משכיל נודע, ר' אליעזר הלבפשטאם,^[25] חתנו של ר' איצעלע זבלודובסקי.^[26] הוא תמך בתנועת ההשכלה ולביאליסטוק יצא שם של מרכז השכלה. צעירים קנאים הפסיקו את לימודיהם ורכשו השכלה בעזרתו של הלבפשטאם. היתה זו תקופת הגירושין המפורסמת, שבה נתגרשו זוגות רבים בשל ההשכלה. החותנים היו אלה שגירשו את חתניהם, שכן לבנות עצמן לא היתה דעה. האב אמר לבתו שבעלה נהיה לאפיקורוס וחייבים להתגרש ממנו.^[27]

באותם ימים הזמנו בדואר את כל ספרי ההשכלה ושילמנו במזומן תמורת קריאתם. אחרי שסיימנו לקרוא ספר - החזרנו אותו וקיבלנו אחר. שלחו לנו קטלוג בכתב יד של כל ספרי ההשכלה החדשים. רציתי להתחיל ללמוד רוסית, אבל בקאמניץ לא היה אף מורה, ואבא ממילא לא היה מתיר לי.

עתה כבר יכולתי לכתוב בלשון הקודש ואף הצטיינתי בסגנוני. את אבא זה

הכעיס מאוד, אבל הוא הבין ששום דבר כבר לא יעזור, וכל התקוות שתלה בכלתו, שתצליח להשיב אותי לחסידות, נמוגו לגמרי. נהפוך הוא, גם התלהבותה של אישתי מן החסידות הצטננה. מחשבותיה סבבו על ענייני פרנסה וקיום, והיא נשתכנעה שחייהן של נשות החסידים ממש קשים מנשוא. הגברים נמצאים יומם ולילה בשטיבל החסידי, רוקדים ושרים, אוכלים ושותים, ואילו נשותיהם מתות ברעב. היא ראתה כיצד בכל מוצאי שבת מתהוללים החסידים בביתו של אבא, אוכלים ושרים, ואילו נשיהם וילדיהם מוטלים רעבים וקודרים בביתם. היא גם ראתה שאני אכן רוצה להרוויח כסף, כדי שיהיו לנו חיים מסודרים והגונים. חשק כזה לא היה יכול לקנן בי לו נשארתי חסיד. עתה אף האשימה את אבי, שלא דאג לי לאיזו "תכלית", כדי שאהיה מסוגל לפרנס אישה.

באותן שנים זכתה ההשכלה להצלחה ניכרת בקרב היהודים, ורבים שלחו את ילדיהם לגימנסיה. בין היהודים הופיעו רופאים, מהנדסים ומשפטנים - ואני התלוננתי בלי סוף על אבא שאמלל את חיי. אינני רב ואינני רופא. והנה, בתוך כל דאגותי הופיעה צרה חדשה, גדולה יותר, שהשכיחה את דאגות הפרנסה. אני מתכוון למגיפת החולירע הגדולה של שנת 1866, שהפילה שלושה מיליון חללים בתוך כמה חודשים.^[28]

לתוכן העניינים

לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה

^[1] הכוונה ליוסף שלמה שיינבוים, שנדע בכינויו יאָשע מינקעס [=בנה של מינה]. הוא נשא לאישה את אסתר-גיטל, בתו של ר' אברהם דוב מקאמניץ. מעט פרטים עליו, ראו: אילנאה, מעבר לחושיות, ירושלים תר"ץ, עמ' 5; ספר קוברין - מגילת חיים וחורבן, תל-אביב תשי"א, עמ' 50.

^[2] על פי מאמר התלמוד על רבי יהודה הנשיא, "מימות משה ועד רבי לא מציינו תורה וגדולה במקום אחד" (גיטין, נט ע"א).

^[3] אחד מבניו היה אליעזר יצחק שיינבוים (1855-1929), שעלה בשנת 1921 לירושלים, שינה שמו לאילנאה ועסק בכתיבה פילוסופית ופובליציסטית. פרטים עליו, ראו: מע לחושיות (לעיל, הערה 1), עמ' 5-22.

^[4] זהו אליעזר אדלשטיין. ראו עליו: מעבר לחושיות, שם, עמ' 5-6.

^[5] במקור: "ער איז געכאַפט אין דער מעשה", כלומר נמשך אחרי לימודי חול.

^[6] זהו ר' זלמן סנדר כהנא-שפירא (1851-1923), יליד נייסוויץ, שהיה קשור לקוטיק בקשר כפול: הוא נשא לאישה את בתה של אסתר-גיטל בת-דודתו, ובנוסף היה נין (ולא נכ של ר' חיים מוולוז'ין. הוא גר בקוברין עד שנת 1885. באותה שנה נתמנה לרב ואב"ד במאלץ, ובשנת 1898 פתח במקום ישיבה נודעת. בשנת 1903 סגר את הישיבה ועבר לשמש כאב

וראש ישיבה בקרינקי. בשנת 1921 עלה לארץ ישראל, יחד עם גיסו שיינבוים (לעיל, הערה 3), והתגורר בירושלים. ראו: פנקס קרינקי, תל-אביב תש"ל, עמ' 83-84; מ' צינוביץ, עץ חיים תולדות ישיבת וולוז'ין, תל-אביב תשל"ב, עמ' 449-454; ד' שפירא (עורך), חידושי הגרז"ס על סדר קדשים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 13-29.

[7] השוו: "כמעשים בכל עת היו, אשר כל מבקש בחור נעלה לחתן לו, וסר אל אחת הישיבות הגדולות, ועל פי ראש הישיבה ומנהלה יבחר באיש לבתו, ואכל האיש על שלחנו, ה ובניהם אשר ילדו, עד אשר ימלא כרסו בש"ס ובפוסקים, ויצא לו שם בגדולים והיה לרב באחת מקהלות ישראל" (צ"ה ליפשיץ, מדור לדור, ווארשא תרס"א, עמ' 78).

[8] קרינקי (Krinki) - כשלושים ושמונה ק"מ מצפון-מזרח לביאליסטוק.

[9] על מופתיו של ר' זלמן-סנדר, ראו: חידושי הגרז"ס (לעיל, הערה 6), עמ' 18-19.

[10] הכוונה, כמובן, לחילופי שאלות ותשובות בהלכה. בין הרבנים שעמם התכתב: ר' יוסף דב סולובייצ'יק מבריסק ובנו ר' חיים, הנצי"ב מוולוז'ין ור' ירוחם יהודה פרלמן ("הגז ממינסק"). התשובות ששרדו נדפסו בתוך: חידושי הגרז"ס, שם, עמ' רכב ואילך.

[11] בין הלמדנים הללו היה, למשל, ר' יעקב דוד בן זאב וילובסקי (רידב"ז). ראו: ספר קוברין (לעיל, הערה 1), עמ' 233.

[12] על הניגוד בין שני הגישים ניתן ללמוד מאליעזר יצחק שיינבוים (לעיל, הערה 3) שהושפע בנעוריו משניהם: תקופה ארוכה היה נתון להשפעתו של לייזר אדלשטיין, שר: להכניסו לגימנסיה; אחר כך - בעידוד האב יאָשע מינקעס - עבר ללמוד בהשגחתו של ר' זלמן סנדר. ראו: מעבר לחושיות (לעיל, הערה 1), עמ' 5-7.

[13] מיראָוואַי פּאַסרעדינק (mirovai posrednik) - משכין שלום, מפשר. משרה זו נוצרה עם שחרור האיכרים בשנת 1861. תפקידו היה לישב סכסוכים שנתגלו בין צמית משוחררים לבין בעלי קרקעות. המשרה בוטלה בשנת 1874. ראו: *Dictionary of Russian Historical Terms from the Eleventh Century to 1917*, Compiled by S.G. Pushkarev et al., New Haven & London 1970, pp. 97-98.

[14] ראו לעיל, פרק א, הערה 137.

[15] ישעיה א, 12-17. קוטיק מצטט את הפסוקים בצורה מעט משובשת ומבארם באופן מילולי ביידיש. כאן הובאו הציטוטים על פי הנוסח המקובל.

[16] שם נח, 5-7.

[17] שם, 8-9: "אַז יבקע כְּשַׁחַר אֹרֶךְ... אַז תִּקְרָא וְהָיָה יַעֲנֶה, תִּשְׁוֶעַ וַיֹּאמֶר הֲנִי."

[18] רמז לישעיה א, 14-15: "חדשיכם ומועדיכם שנא נפשי, היו עלי לטרח נלאיתי נשא. ובפרשכם פפכים אעלים עיני מכס, גם כי תרבו תפלה אינני שמע." [\[18\]](#)

[19] הכוונה להפרשת עשירית מסכום הנדוניה לצורכי צדקה, זכר למעשר שנהג בתקופת בית המקדש. ראו: י' ריבקינד, יידישע געלט, ניו-יאָרק תש"ד, עמ' 157-167, ובמיוחד נ

160.

[20] במקור "יאָ טעביע דאָס", ביטוי פולני (ja tobie dam), שתרגומו המילולי: "אני אתן לך". [\[20\]](#)

[21] קדיש דרבנן - תפילה הנאמרת בציבור לאחר לימוד תורה, ובהשאלה ביטוי לדבר מה שאפשר להתייחס ממנו. [\[21\]](#)

[22] "רב מטעם" - במקור (מגרמנית): "ראַבינער". כינוי לרב-משכיל שמונה למשרת "רב מטעם הממשלה הרוסית" על מנת לקשר בין הקהילה לבין השלטונות. ניסיונות השל הרוסי לערוך רפורמה במעמד הרבנים ראשיתם בעשורים הראשונים של המאה הי"ט, אך הבסיס החוקי לכך נקבע בחוקת 1835. מבחינת השלטונות עיקר תפקידו של הרב - לצד הדר דתית וניהול טקסים - היה ניהול פנקס רישום הלידות, הנישואין, הגירושין והפטירות בקהילה. בחוקה נקבע כי בתפקידי רבנות יוכלו לכהן רק בעלי השכלה כללית, יודעי קרוא וכה ברוסית, שנשבעו אמונים לצאר. רק מעטים עמדו בקריטריונים אלה, ולא פעם נשכרו אנשים מיוחדים שיתפקדו לצד הרבנים הרגילים. משקל הרבנים מטעם עלה למן שנת 1847 הפעלת בתי המדרש לרבנים בוויילנה ובז'יטומיר, שבוגריהם אמורים היו להוות את שכבת הרבנות החדשה. רבנים אלה לא נהנו בדרך כלל מאמונם של בני הקהילה האורתודוקסית, שר בהם אפיקורסים, עמי ארצות ומשתפי פעולה עם השלטון. על משרה זו ותולדותיה, ראו: ע' שוחט, מוסד "הרבנות מטעם" ברוסיה - פרשה במאבק התרבות בין חרדים לבין משכילי חיפה תשל"ו. [\[22\]](#)

[23] על יוסל, ראו לעיל, סוף פרק יח. [\[23\]](#)

[24] במקור: "ניצגעלט", דמי שימוש. ראו: יידישע געלט (לעיל, הערה 19), עמ' 176. [\[24\]](#)

[25] אליעזר הלברשטאם (1819-1899) הגיע לביאליסטוק בשנת 1833, והיה "אחד מעשרה ראשונים, סופרים ומשוררים בשפת עבר בספרותו החדשה בארצנו" (דברי נח סוקולוב בהקדמה לספרו של הלברשטאם, עלי הגיון וכנור או לקט שבלים, ווארשא תרנ"ה). ראו עליו: א"ש הערשבערג, פנקס ביאליסטאָק - גרונט-מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון ייִדן אין ביאליסטאָק ביז נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה, א, ניו-יאָרק תש"ט, עמ' 214-220. ידיעות עליו ועל בני משפחתו זריות בעיתוני התקופה, ראו למשל: הכרמל (תרכ"ב-תרכ"ג), עמ' 114, 145. קוטיק שב ומתאר אותו בחלק השני של זיכרונותיו: מיינע זכרונות, ב, פרק ג. [\[25\]](#)

[26] ראו עליו לעיל, פרק א, הערה 72. [\[26\]](#)

[27] כפיית גירושין על בני זוג, שאחד מהם נטה להשכלה, מצינו כבר בשנת 1829 אצל אברהם דב גוטלוב, שאולץ לגרש את אישתו לאחר שנתגלו ברשותו ספרי השכלה (גוטלוב זכרונות ומסעות, א, ירושלים תשל"ו, עמ' 243-245). מדברי קוטיק בהמשך (מיינע זכרונות, ב, פרק ג), עולה כי כוונתו כאן לגל גדול של גירושין, שהתרחשו בביאליסטוק בשלהי שו השישים, והוציאו לביאליסטוק שם של עיר אפיקורסית ומרכז השכלה. [\[27\]](#)

[28] על מגיפת החולירע ראו להלן בפרק הבא. מספרם של הנפגעים אינו ידוע, אך הערכות על שלושה מיליון נפגעים כבר הושמעו לגבי מגיפת החולירע של שנת 1848. ראו: S.W. Baron, *The Russian Jew under Tsars and Soviets*, New York 1964, pp. 65-66. [\[28\]](#)

© כל הזכויות שמורות. החומר מובא ברשות בעלי הזכויות.

דף זה הוא חלק מפרויקט בן-יהודה, שמתקיים הודות לסייע של מתנדבים.

